

Négy novella stilisztikai elemzése stilisztikai módszerrel

1.0. A XX. századi irodalom fejlődésének egyik jellegzetessége az, hogy a prózai alkotások stílusa — különösen a rövidebb műfajok — a költészet bizonyos tulajdonságait, poétikus jegyeit veszi fel. A próza „lirizálódása” eléggé általános fejlődési folyamatnak tekinthető, mégpedig attól az időtől kezdve, midőn a klasszikus értelemben vett realista ábrázolásmód innoválódási lehetőségei mind tematikai, mind nyelvi szinten kimerültek és automatizálódtak. Ezzel egyetemben vagy ezt megelőzően a kor is más igényeket támasztott az irodalommal szemben; ez oknál fogva az íróknak új témákat és új kifejezés-módot kellett keresniük, hogy az olvasóra hatni tudjanak, s hogy felkeltsék az érdeklődését. A próza fokozatos „lirizálódása” is e követelményekkel, a megváltozott ízléssel, (olvasói) elvárással és igényekkel függ össze; ugyanakkor magában az irodalomban a lírai kifejezés mód és hangvétel elterjesztése a prózában főképp az epikai műfajok szubjektivizálódásával magyarázható, abból vezethető le. A szubjektivizmus felerősödése ugyanis líraiságot indukál; s így általában a prózai szövegeket is költőivé színezi.

Köztudomású az is, hogy a költészet, a költői nyelv egyik alapvető sajátossága az ismétlődés, mert hiszen maga a ritmus, a rím, az eufónia stb. valójában mind az ismétlődés megnyilvánulásai, egyes válfajai, annak konkrét megjelenési formái.¹ Fónagy Iván Freud nyomán kifejtette, hogy a szubjektum felől az ismétlődés egy régebbi állapot helyreállítására, az élettel egyidejűleg adott belső feszültség feloldására irányuló törekvés.² Maga a feszültség kontraszt formájában jelentkezik; s az esztétikai érték is e kontrasztból származik, vagyis a kontraszt hitelességének, hatásosságának, intenzitásának és polarizáltságának az eredménye, egyenes következménye.³ Eszerint a prózai szöveg „lirizálódása” abban gyökerezik, hogy az író a cselekménynek nemcsak egyszerű ábrázolója, külső szemlélője és leírója, hanem egyúttal részese is. Ennek következtében az író ÉN-je valamilyen módon beleplántálódik a MŰ-be, az alkotás tematikai és nyelvi összetevőibe. A „beleplántálódás”, illetőleg a hősökkel való azonosulás gyakori módja az, hogy a szövegben felerősödik a bühleri kifejező funkció az ábrázoló funkcióval szemben. A prózában ez minde-

¹ Vö. ЮРИЙ ЛОТМАН: Лекции по структуральной поэтике. Труды по знаковым системам. Т. Тарту. 1964. 90—117.; HANKISS ELEMÉR: A népdaltól az abszurd drámáig. Budapest, 1969. 43—72.

² Lásd FÓNAGY IVÁN: A költői nyelv hangtanából. Budapest, 1959. 146—147.

³ Itt MIKO stíluskoncepciója szolgált kiindulópontul, amely szerint a szépirodalmi mű értékrendszere főként három stíluskategória alapján — a *kontraszt*, a *mérték* és a *variabilitás* (innováció) felfedése segítségével — tárható fel. Vö. FRANTISEK MIKO: Estetika výrazu. Bratislava, 1969. 31—32; 184—197.

nekelőtt ritmust eredményezhet; ennél fogva a ritmus a szöveg releváns tulajdonságává válhat, amit az olvasó ösztönösen vagy tudatosan szintén érzékelhet, percipálhat. Persze, a ritmus nem az egyedüli élményforrás. Az olvasó érdeklődésének a felkeltésében nagy szerepe lehet a variabilitásnak is, vagyis annak, hogy a szöveg nem monoton, hanem mind tematikai, mind nyelvi szinten nagy változatosságot mutat. A változatosság egyik hathatós módja az is, ha az író a szövegben megfelelően variálja és kombinálja a hosszú és a rövid mondatokat.

Amikor Krúdy Gyula *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél*, Kosztolányi Dezső *Caligula*, Móricz Zsigmond *Barbárok* és Nagy Lajos *Január* c. novelláinak a statisztikai elemzéséhez hozzáfogtunk, elsősorban a fentebb említett részletkérdések felfedését, illetőleg tisztázását tűztük ki feladatként magunk elé. A kibernetika szerint ugyanis végső fokon nehéz elvégezni a bonyolultabb rendszerek komplex, mindent kimerítő elemzését; viszont valamely jelenség(ek) tüzetes és teljességre törekvő vizsgálata olyan eredményeket hozhat, amelyek elősegíthetik a rendszer hatáserejének a megértését, a strukturális együttműködés funkcionálásának a feltárását.⁴ Előjáróban mégis érdemes lesz leszögezni: elemzésünk elsősorban nyelvstatisztikai elemzés, amit azért szükséges külön hangsúlyozni, mert a szépirodalmi művek interpretációja során — különösen próza esetében — a tematikai szintet tartjuk fontosabbnak, primérnek. De azért egyáltalán nem mindegy, hogy milyen szegmentális vagy szupraszegmentális nyelvi elemek realizálják a témát.

Statisztikai kutatásunk és vizsgálódásunk eredményeit négy táblázatban foglaltuk össze. A továbbiakban e táblázatok alapján próbáljuk magyarázni a négy novella jellegzetes stílussajátosságait, s természetesen a számadatoknál megfelelő következtetéseket és tanulságokat vonunk le a novellák stílusát illetően.

2.0. Ahhoz, hogy a prózában a ritmus relevánssá váljék, a szövegnek olyan tulajdonságokat és sajátosságokat kell tartalmaznia, amelyek a költészet felé, a költészet irányában inklinálnak. E tulajdonságok és sajátosságok közül külön figyelmet érdemel a szavak szótaghosszában az átlaga, amelynek számértéke a költeményekben általában kisebb, míg a prózában nagyobb. A ritmus előidézéséhez, a ritmikai impulzus indukálásához és kiváltásához ugyanis a rövid szavak jobban megfelelnek, mint a hosszúak. Ebből a tényből kiindulva vizsgáltuk meg a négy novellából kiválasztott szövegrészekben a szavak hosszának a számtani középértékét ($\bar{i}$). Ezzel egyetemben a szavak, illetve szóalakok hosszúságuk szerinti váltakozását, a váltakozás dezorganizáltságának a mértékét is kiszámítottuk az információelméletben használt képletek segítségével (1. táblázat).⁵

⁴ Vö. W. ROSS ASHBY: *Kybernetika* (An Introduction to Cybernetics). Praha 1961. 62—63.

⁵ A számításokat a következő képletek segítségével végeztem:

$$\bar{i} = \frac{i_1 + i_2 + i_3 + \dots + i_n}{n}; \quad H_0 = \log_2 n;$$

$$H_1 = - \sum_{i=1}^n p_i \log_2 p_i; \quad h = \frac{H_1}{H_0}; \quad R = 1 - h.$$

A képletek bővebb ismertetését, jelentőségét, valamint gyakorlati alkalmazását lásd a következő tanulmányokban:

1. Táblázat

A szavak hosszának számtani középértéke, entrópiája és redundanciája:

	$\bar{i}$	H_0	H_1	h	R
Krúdy Gyula	2,33	2,8059	2,1797	0,7768	0,2232
Kosztolányi Dezső	2,33	2,8059	2,1976	0,7832	0,2168
Móricz Zsigmond	1,97	2,5908	1,8960	0,7318	0,2682
Nagy Lajos	2,36	3,3219	2,2280	0,6707	0,3293
Párbeszéd					
Krúdy Gyula	2,20	2,3219	2,0318	0,8751	0,1249
Kosztolányi Dezső	2,38	2,3219	2,1041	0,9062	0,0938
Móricz Zsigmond	1,85	2,0000	1,7082	0,8541	0,1459

2.1. A táblázatban a Krúdy Gyula és a Kosztolányi Dezső novellájára vonatkozó eredmények nemcsak hasonlóak, hanem a szavak szótaghosszának a számtani középértéke (2,33) és az egyes szótípusok alapján kiszámított maximális entrópia ($H_0 = 2,8059$) teljesen azonos mind a két író művében. A szövegek dezorganizáltságának az összehasonlítására azonban elsősorban a viszonylagos entrópia eredményei szolgálnak. Éppen ezért fontosabb számunkra az, hogy a két novella viszonylagos entrópiája és redundanciája között csak csekély, minimális eltérés észlelhető. A táblázat továbbá arra is fényt derít, hogy az előző két író eredményeivel szemben Móricz Zsigmondnál és főleg Nagy Lajosnál a redundancia értéke emelkedik a viszonylagos entrópia rovására. Ezek az eredmények azt bizonyítják, hogy a *Barbárok* és a *Január* c. novellák szótípusainak a váltakozása rendezettebb, előre meghatározottabb, tehát redundánsabb, mint a Krúdy-, illetve Kosztolányi-novelláé. Ez azonban még önmagában nem lenne fokmérője a szöveg poétikus voltának, költői jellegének, amely az ismétlődésen alapszik, vagyis többé-kevésbé az adott szöveg strukturális eszközeinek, komponenseinek a redundanciájában gyökerezik. Fontos számadat ilyen szempontból a szavak hosszának számtani középértéke. A táblázat szerint a Móricz Zsigmond stílusáról kapott eredmény ($\bar{i} = 1,97$) lényegesen kisebb, mint a többi három íróé; sőt olyan eredmény ez, amely elsősorban a költészetre jellemző. Így a Móricz-novellának e sajátossága összefüggésbe hozható a szöveg empirikusan és intuitíve is érzékelhető ritmusosságával. A ritmusnak a *Barbárokban* valóban domináns szerepe van, s nem kis mértékben determinálja a novella hatóerejét és esztétikumát is.

2.2. A párbeszédek vizsgálata kissé más eredményeket hozott, de a Krúdy—Kosztolányi párhuzam itt sem bomlik meg. Nem éppen véletlen az sem, hogy a *Caligula* c. novella párbeszédeinek az átlaga szerfelett magas szám; ennek oka egyrészt Kosztolányi intellektualizmusában, másrészt minden bizonnyal magában a témában leledzik. Ti. Kosztolányinál a párbeszéd helyel-

JÁN HORECKÝ: Úvod do matematickej lingvistiky. (Egyetemi jegyzet.) Bratislava, 1969. 83—86.; BULCSÚ LÁSZLÓ: Broj u jeziku. In: Strojno prevodenje i statistika u jeziku. Szerk. Bulcsú László és Svetozar Petrović. Zagreb, 1959. 128—137.; FRANTIŠEK ŠTRAUS—JÁN SABOL: Vol'ný verš v súčasnej slovenskej poézii. In: Rytmus a metrum. Litteraria XI. Bratislava, 1968. 82—83.

közzel intellektuális szintű monológgá alakul át; itt főként Caligula Cassiusszal folytatott beszélgetésére gondolunk, amelynek a téma kifejtésében is nagy jelentőséget tulajdoníthatunk. Alkalmasint ezekkel az okokkal magyarázható a redundancia csökkenése is, ami a viszonylagos entrópia (*h*) növekedését vonja maga után. Ami meg a Móriczkal kapcsolatos eredményeket illeti, megfigyelhető, hogy az ő párbeszédeiben a szavak átlaga teljesen a költészet szintjére csökken le. Az író így a juhászok mentalitását nemcsak szűkszavúságukkal igyekszik jellemezni, hanem egyúttal, ezzel párhuzamosan a rövidebb szavak fokozottabb alkalmazásával is a párbeszédekben.

3.0. A szavak szótaghosszával kapcsolatos vizsgálódásunk hiányos és hézagos lenne, ha az egyes szótípusokra, tehát az 1, 2, 3, ... *n* szótagból álló szavakra eső megterheltséget nem vennénk figyelembe, illetve mellőznénk.⁶ Ezekből az eredményekből szintén érdekes tanulságok adódnak s következnek (2. táblázat). A táblázat alátámasztja és megerősíti előző állításainkat a novelák stílusára vonatkozólag. Kiváltképpen akkor igaz ez, ha megint csak az empiriából indulunk ki, arra támaszkodunk. Itt újra érdemes leszögezni:

2. Táblázat

Az 1, 2, 3 ... n szótagból álló szavak megterheltsége %-ban:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
K. Gy.	31,24	29,71	21,06	11,71	5,03	1,12	—	0,14	—	—
K. D.	34,04	25,77	22,08	11,65	4,60	1,53	0,30	—	—	—
M. Zs.	41,05	33,02	16,35	7,41	1,54	0,62	—	—	—	—
N. L.	33,53	28,48	24,33	6,23	3,56	1,48	0,59	0,29	0,88	0,59

Párbeszéd:

K. Gy.	33,67	29,65	22,11	12,06	2,51	—	—	—	—	—
K. D.	30,76	22,11	28,84	14,42	3,84	—	—	—	—	—
M. Zs.	42,06	36,51	15,87	5,56	—	—	—	—	—	—

a szöveg ritmikai impulzusának a kialakításában a rövidebb szavak frekvencia-növekedése roppant nagy szerepet játszik. Rövidnek számítanak az 1, 2 és 3 szótagot tartalmazó szavak, illetve szóalakok, hiszen a közismert verslábak (jambus, trocheus, spondeus, anapesztus, daktilus) nem haladják meg a 3 szótagot.⁷ Éppen ezért szükséges azt is megvizsgálni és kiszámítani, hogy a négy írónál az 1, 2 és a 3 szótagú szavak a kiválasztott korpuszoknak hány százalékát teszik ki. Ilyen eredményeket kapunk:

⁶ Hasonló számításokat magyar szövegeken Vértés Edit végzett. Vö. VÉRTÉS EDIT: Adalékok a magyar nyelv hangtani szerkezetéhez. Nyelvtudományi Közlemények. LIV. kötet. Budapest, 1953. 118—120. — SZABOLCSI MIKLÓS: József Attila Eszmélet c. versét ilyen alapon szintén megvizsgálta (A verselemzés kérdéseihez. Budapest. 1968. 113.)

⁷ Persze ez csak abban az esetben igaz, ha elfogadjuk, hogy a hangsúlynak is fontos szerepe van a XX. századi magyar irodalomban. Ezzel kapcsolatban lásd GÁLDI LÁSZLÓ: Ismerjük meg a versformákat e. művét (Budapest, 1961. 111—112).

Krúdy Gyula	82,01%
Kosztolányi Dezső	81,89%
Móricz Zsigmond	90,42%
Nagy Lajos	86,34%

Párbeszéd:

Krúdy Gyula	85,43%
Kosztolányi Dezső	81,71%
Móricz Zsigmond	94,44%

Az eredmények láttán szinte magától adódik a tanulságlevonás: Krúdy Gyula stílusa ilyen alapon a Kosztolányi Dezsőével, míg Móricz Zsigmondé a Nagy Lajoséval konvergens. Így a négy novella indexszámai olyan oppozíciót szignalizálnak, amelynek egyik tagját a kevésbé ritmikus szövegek (Krúdy—Kosztolányi), a másik tagját meg a ritmikusabb, ritmikailag relevánsabb szövegek (Móricz—Nagy Lajos) alkotnák. Ám ez a következtetés egyelőre nem egészen helyénvaló, túlságosan korai, mert még nem esett szó az írók stílusának mondattani sajátosságairól. Fontosnak látszik a statisztikai vizsgáldást kiterjeszteni a mondat szintjére is.

4.0. A mondat a prózában — természetesen bizonyos megszorítással és fenntartással — végső fokon ugyanazt a funkciót töltheti be akusztikailag, mint a költészetben a verssor. Persze, ez csak akkor igaz, ha a próza ritmusa érzékelhető, stilisztikailag releváns. Ugyanakkor a mondat szintjén is érvényes, hogy a ritmus érzetét főképpen a rövidebb mondatok fokozottabb alkalmazása keltheti; a szöveg ily módon válhat dinamikussá, ritmusossá.⁸ Ennek folytán a mondatok számtani középértékének törvényszerűen csökkennie kell.⁹ — De a mondatok számtani középértékének a kiszámítása még nem elegendő ahhoz, hogy a szöveg szintaktikai jellegzetességeit teljes mértékben sikerüljön felfedni. Hogy ismereteink e téren is minél tökéletesebbek, gazdagabbak s alaposabbak legyenek, szükséges kiszámítani a mondatok hosszának a kilengését, az átlag fölé emelkedő vagy az átlag alá süllyedő eltolódásuk, vagyis szétszórtságuk mértékét. Erre szolgál a szórásnégyzet, a szórás, valamint a variabilitás kiszámítása (3. táblázat).¹⁰

⁸ A költészetre is érvényes, hogy minél rövidebbek a verssorok, annál erősebb ritmikai impulzust sugallnak, annál „líraibbak”. Megállapították például, hogy a lengyel költészetben a XVI. századtól kezdve a hosszabb verssorok általában az epikai, a rövidebbek meg a lírai műfajokban fordulnak elő. Vö. LUCYLLA PSZCZOŁOWSKA: *Długość wiersu a budowa zdania*. In: *Poetyka i matematyka*. Szerk. M. R. MAYENOWA. Warszawa, 1965. 79—80.

⁹ Ezt látszanak igazolni Wilhelm Fucks és Josef Lauter számításai is, amelyeket a szerzők német nyelvű szövegeken végeztek. Vö. WILHELM FUCKS—JOSEF LAUTER: *Mathematische Analyse des literarischen Stils*. In: *Mathematik und Dichtung*. München, 1969. 114—115.

¹⁰ A szórásnégyzetet, a szórást és a variabilitást a következő képletek segítségével lehet kiválasztani:

$$s^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}; \quad S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}; \quad v = \frac{s}{\bar{x}}.$$

A képletek gyakorlati alkalmazására vonatkozó utasításokat a következő művekben lehet találni: VON OTTO ESSEN: *Statistische Rechnungen in der Phonetik*. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. 1—2. füzet. Berlin, 1967. 10—11.; F. STRAUS—J. ŠABOL, i. m., 120—124.

3. Táblázat
A mondatok hosszának középértéke, szórásnégyzete, szórása és variabilitása

	n	$\bar{j}$	s^2	s	v
Krúdy Gyula	31	22,48	164,80	12,83	0,5780
Kosztolányi Dezső	30	10,73	70,29	8,38	0,7809
Móricz Zsigmond	31	10,42	35,84	5,98	0,5739
Nagy Lajos	33	10,27	38,62	6,22	0,6056
Párbeszéd:					
Krúdy Gyula	16	11,75	34,43	5,87	0,4995
Kosztolányi Dezső	20	5,05	17,08	4,13	0,8178
Móricz Zsigmond	21	5,71	9,96	3,16	0,5534

4.1. A táblázat egészen más oppozíciót sejtet, mint az előzőek, tehát a szavak hossza, entrópiája és redundanciája, valamint az 1, 2 és 3 szótagból álló szavak frekvenciája alapján felállított szembeállítás volt. Krúdy Gyula ugyanis hosszú mondatai által olyannyira elkülönül a számadatok alapján a többi három írótól, hogy ez az eltérés markáns és elütő stílussajátosságot szignalizál. Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond és Nagy Lajos mondatait átlagban 10–11 szó alkotja, holott Krúdy Gyula novellájában 22–23 szó esik egy mondatra. Ebből egy tágabb, a négy író stílusán is túlmutató következtetést is megkockáztathatunk: a XX. századi magyar prózában a rövid mondatok fokozottabb alkalmazását, elterjesztését feltehetőleg a Nyugat írói, Kosztolányi Dezső és társai fejlesztették stílusnormává. Maga Kosztolányi mondta Négyessy Lászlóval kapcsolatban: „*Nem kedveli — mármint Négyessy László — az akkor divatos, cikornyás ékesszólást, a „szép” körmondatokat, s ebben a tekintetben közel van hozzánk.*”¹¹ Az eredmények is arról győznek meg, hogy Krúdy Gyula még a régebbi, körmondatos (nyelvi) stílusnorma jegyében alkotta meg novelláját, de már Kosztolányi Dezső meg természetesen Móricz Zsigmond és Nagy Lajos novellájának stílusa e tekintetben más stiláris követelményekhez — a dinamikus kifejezőmóddhoz igazodik. Krúdyra az aprólékos, mindenre kiterő, részletes leírás jellemző, s már a novella legelején ilyen hosszú mondatra bukkanhatunk nála:

Azt mondták neki (az ezredesnek — Zs. T.), hogy az az újságíró, akit a Kaszinó Angol szobájában halálra ítélték, és az ítélet végrehajtását rábízták, az ország legjobb céllövőjére: az újságíró olyan koldus-szegény, hogy tepertőt vacsorázik esténként, papirosból, tizkőrmével, a sót a mellénye zsebében tartogatja, és a retek, hagyma az íróasztala fiókjában várja, amíg a tepertőt elfogyasztja, jó borra persze nem telik neki, ezért messzi utakat tesz meg, amíg valamely olcsó kocsmát elér, ahol hideg bort lötytyenthet égő gyomrába.

Az ezredes elmélkedését, további gondolkodását, de magát a cselekményt is tulajdonképpen ez a mondat indítja el. A hős töprengését jobbra ilyen alaposággal és részletességgel eseteli Krúdy Gyula szinte mindvégig. Ennek folytán az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* c. novellában nem a kifejező funkció dominál, hanem inkább az ábrázoló. Az író a főhős szubjektív érzéseit leírja, ábrázolja úgy, mintha a szó legszorosabb értelmében mindezt lefestené. A no-

¹¹ Idézi BALÁZS JÁNOS a Történeti bevezető c. tanulmányában (Stilisztikai tanulmányok. Budapest, 1961. 33).

vella homályát, rejtélyét éppen a sötét színek adják meg. Krúdy feltérképezi az ezredes hangulatának még a legapróbb rezdüléseit is, de higgadtan, majdhogy „kívülálló” személyként. S éppen ez a higgadság, szinte tudományos alaposság követeli meg a hosszú mondatokat. Itt talán nem lesz teljesen érdektelen megjegyezni, hogy a hosszú mondatok gyakori alkalmazása, valamint a homályos, rejtélyes „leírás” a világirodalom újabb áramlataiban sem ismeretlen jelenség; elsősorban a francia „új regény” egyes képviselőinek alkotásaira gondolunk. Claude Simon, de olykor-olykor Alain Robbe-Grillet is jó példa erre.

Persze, ha diakrónikus aspektusból, a magyar szépirodalmi stílus fejlődésének figyelembevételével ítéljük meg a négy író novellájának általunk vizsgált mondatnyi sajátosságát, akkor mindenképpen azt kell mondanunk, hogy Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond és Nagy Lajos rövidmondatos stílusa előrehaladást jelentett Krúdy Gyulával szemben. Más kérdés azonban, hogy a rövidmondatos stílus mind a három író novellájában másképp funkcionál, többé-kevésbé eltérő célt szolgál. Mindez a további változók (paraméterek) számadataiból is kiderülhet.

4.1.1. A szórásnégyzet, a szórás és főleg a variabilitás (változékonyság) a korpuszok mondatainak szétszóródásáról, a diszperzió vagy — a kibernetika terminusával — a varietés fokáról adnak képet. Ami az átlagtól való eltéréseket, kilengéseket illeti, ezek természetesen Krúdynál a legnagyobbak, mert hiszen novellájában a hosszú mondatok gyűrűzése és hömpölygése törvényszerűen nagyobb számadatokat eredményez. Ennek ellenére a diszperzió, a variabilitás (V) nála a legkisebb, amit olvasás közben, empirikusan is észlelhetünk. A pontos, tökéletes ábrázolásra, a dolgok objektív leírására való törekvés az ő novellájában a legerősebb a többi íróhoz viszonyítva, azokkal szembeállítva. Ugyanakkor a legváltozatosabb éppen Kosztolányi Dezső szövege; nála a mondatok változékonysága, az átlagtól való eltérések diszperziója megközelíti a 80%-ot. Az alábbi részlet kitűnő példa a hosszú és a rövid mondatok változtatására:

Caligula már háromkor ébren volt. Sohase tudott tovább aludni. Rémképek, lidérces álmok gyötörték. Néhány órai nyugtalan alvás után fölkelt, végigvitette magát palotája termein, fáklyák, lámpák világánál, szolgálait elküldette, egyedül bolyongott tovább, görnyedt-púpos hátával, ide-oda, mint egy lidérces álom hórihorgas rémképe, az ingó-sovány lábain. Várta a hajnalt.

Kikönyökölt az ablakon. A fagyos, ólomszürke januári égbolton ott volt az ő tündöklő kedvese, akit mindig szeretett volna karjaiba zárni, a Hold, de az nem nézett rá piszkos-zöld fellegek közt rohant Róma fölött. Ő beszélt hozzá, hangtalanul, a folyton höbögő nyelvével.

Közben megvirradt.

E rövid részlet azt is ékesen bizonyítja, hogy a *Caligula* c. novella fentebb említett markáns stílussajátossága tulajdonképpen nemcsak a mondat szintjén jelentkezik, hanem kiterjed a kompozícióra is. Erről tanúskodik az idézet is, amely felöleli az egész 3. részt. Megfigyelhetjük például, hogy az első szakaszt 5, a másodikat 3, de a harmadikat már csak 1 rövid, két szóból álló mondat alkotja. De egyébként is a novella egész szerkezete, felépítése tagolt, rendkívül változatos; a kurta írásmű ugyanis 11 részből tevődik össze. Ez a tagolt-ság, változatosság dinamikussá teszi a cselekmény kifejtését, annál is inkább, mert minden rész újabb mozzanattal viszi tovább az eseménysort a tematikai kontraszt (az egyik pólus Caligula egyeduralma, a másik alattvalóinak elégedetlensége) kiéleződéséig, tetőpontjáig, vagyis Caligula megöléséig, haláláig.

Nagy Lajos, akinél a téma elfojtott, látszólag széteső, csak apró jelzések, utalások alapján fejthető meg, szintén színesen és meglepetésszerűen váltogatja a rövidebb és a hosszabb mondatokat. Az ő esetében ez expresszionista stílus-sajátosság, persze nem elszigetelten, izolálva, hanem a többi stílusjeggyel együtt, azokkal koherenciát alkotva. Móricz Zsigmond stílusa viszont már nem olyan változatos, ami végeredményben a ritmussal összefüggő ismétlődéssel magyarázható, azzal korrespondeál. Az ismétlődés nála valóban általános tünet, markáns stílusjegy, hiszen helyel-közzel az ismétlődési alakzatok is helyet kapnak novellájában. A *Barbárok* c. novellában tehát a líraiság ilyen kézzelfogható módon is kifejeződik. Az író ÉN-je, szubjektív érzésvilága leg-erősebben és legadekvátábban az asszony férje és gyermeke iránti szeretetébe, hozzájuk való egyszerű, de annál mélyebb ragaszkodásába transzformálódik bele; s az írásmű ott és akkor válik igazán balladaszerűvé, amikor a meggyilkolt juhász felesége elindul keresni férjét. Ennek a mély emberi érzésnek, ragaszkodásnak az ecsetelésére használja fel az író az ismétlődési alakzatokat. Erről legékeesebben a következő idézet tanúskodik, amelyben az anafora, az epifora, az epanasztrofa és a poliptoton hatásosan variálódnak és kombinálódnak, s ezzel a szövegrészben lényegesen felerősödik és kidomborodik a kifejező funkció. Íme, az idézet:

Az asszony pedig *ment, ment, elment*. Elveszett a nagy *pusztán*. A nap egyre feljebb hágott az égen, s nézte, ahogy a fekete asszony vászonfehérben tovább ballagott a *pusztán*. Az pedig *csak ment, csak ment*. Haza se nézett, *csak elment, addig ment*, míg a *pusztá* el nem nyelte. *Addig ment, addig ment*, míg el nem érte a Dunát. Azon is *átalment*, ladikos embert lelt, az áttette. És *ment*.

Ment, amerre hallotta, hogy juhászok szoktak legeltetni.

Ment az egész nyáron, *ment*, amíg csak a hó le nem esett, *minden* földet bejárt, *minden* nyájat megkeresett, *minden* juhással leült, s megkérdezte, ilyen meg ilyen derék kis hallgatag embert a háromezred juhával.

A szövegrészben az ismétlődés magva, hordozója a *ment* ige, de ez korántsem azt jelenti, hogy egyéb lexikális elemeknek a rekurrencia előidézésében, az (esztétikai) információtartalom kifejezésében és kifejeződésében nincs funkciójuk. A 2. és a 3. mondat végén például a „*pusztán*” szóalak helyezkedik el epiforaként, ugyanakkor a *csak, addig, minden* lexémák ismétlése más szavak, szóalakok társaságában szupraszegmentális szinten (hangsúlyozás) éppúgy esztétikai funkciót tölt be. Kétségtelen persze, hogy az olvasó az esztétikai információtöbblet érzékelésére a témán keresztül hangolódik rá, a megrázó történet egyes motívumai hatnak rá elsődlegesen; de — amint látjuk — a szöveg esztétikai velejáróját itt a nyelvi elemek is kifejezik, azok erősítik fel.

Felmerülhet a kérdés, vajon a Krúdy-novellában nem találunk-e ilyen szóismétléseket. Szóismétlések, mondatpárhuzamok ugyan ebben az írásműben is előfordulnak, ellenben az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* c. novellában az effajta ismétlődés akusztikai-esztétikai szinten aligha funkcionál, mert a megismétlődő elem(ek) közé oly sok szó, szóalak, illetőleg olykor mondat is kerül, hogy az olvasó emiatt magát az ismétlődést sem igen tudja percipálni. Így Krúdy novellájában a mondatpárhuzamnak hasonló szerepe és jelentősége van, mint a tudományos stílusban. Az elmondottakra egy példát hozunk fel, ahol a *mert* kötőszó ismétlődik mint mellékmondatot nyitó elem. Íme:

Ezzel a szivargyújtási jelenettel körülbelül végeztünk is az Arabs Szürkével és mindazokkal az urakkal, akik oda a város különböző részeiből megérkezendők voltak, *mert* erre nézve belső ösztönzésük volt. Bizonyos, hogy a klinikai szolgák végtére meg-

érkeztek, mert még a klinikán sem boncolnak éjjel-nappal. Megjötték a város különböző részeiből a hullaszállító-kocsisok, mert hiszen a hullaszállításban is bekövetkezik némi szünet.

Bár a kiválasztott idézetben a paralelizmus valóban stilisztikai jellegzetesség, mégsem bizonyul olyan erős és szembetűnő stílusjegynek, mint a Móricz Zsigmondtól már előbb közölt szövegrészben. A Móricz-idézetben ugyanis az ismétlődő elemek összetartozása, kohéziója sokkalta evidensebb tulajdonsága a szövegnek.

4.2. Amit a novellákról eddig az eredmények kapcsán elmondottunk, némi eltéréssel és kiigazítással a párbeszédekre is érvényes. Csak hogy a párbeszédekben a mondatok hosszának az átlaga az előző eredményekhez képest a felére csökken; ennek következtében természetesen a többi változó értéke is kisebb. Ez az értékcsökkenés azzal magyarázható, hogy a dialógusokban az írók rendszerint igyekeznek valamelyest megközelíteni az élőbeszédet. A beszélgetések, társalgások során viszont túlsúlyban vannak a rövid mondatok; ráadásul e mondatok diszperziója sem igen jelentős, beszédes. A táblázat szerint az írók az ebből adódó követelményeket a dialógusok megszerkesztésében és összeállításában figyelembe vették, többé-kevésbé respektálták. Kivételt csak Kosztolányi Dezső variabilitási indexszáma ($V = 0,8178$) képez, amely azt bizonyítja, hogy az összes vizsgált korpuszok közül éppen az ő párbeszédei a legváltozatosabbak. Ebből törvényszerűen következik, hogy Kosztolányi Dezső párbeszédei (egy helyütt monológja) stilisztikai jellegzetességükkel aligha hasonlítanak az élőbeszédre — a köznyelvre. Sőt, ellenkezőleg, a választékosság, az exkluzivitás jellemzi őket. Erről egyébként akkor is meggyőződhetünk, ha megvizsgáljuk a párbeszédok szókincsét, szókapcsolatait. Cassius „monológjából” felsorolunk legalább néhány szót, szóalakot, illetőleg szintagmát ízelítőül annak bizonyítására, hogy a szöveg nemcsak szintaktikai, hanem lexikális és grammatikai szinten is kissé „könyvíví”, tehát emelkedett és választékos. Ilyen stilisztikai értéket tartalmaznak és sugároznak ki a következő kifejezések:

száműzette; éhenhalásra ítélte; nem szidalmazom-e; hallgatag aggastyán; birtokolom; megriadjak önmagamtól; jó tréfát is műveltem; képmásomat tettem oda; evickélnek a halálba; márványistállót építtettem, elefántcsontjászolt; álomszerző italt stb.

Természetesen a Cassius-monológban nemcsak ezek a kifejezések, hanem a kontextus irradiációja folytán a különben semleges vagy más hangulati velejáróval rendelkező nyelvi eszközök is a választékosság irányában hatnak, ilyen jellegűvé válnak.

4.0. A négy író stílussajátosságai és -jellegzetességei szembetűnően megmutatkoznak a melléknevek és a főnevek, a főnevek és az igék, valamint a melléknevek és az igék arányának a kiszámítása kapcsán (4. táblázat). Az eredmények jól és meggyőzően dokumentálják a novellák különböző és eltérő nyelvezetét, stílusát.

5.1. Bizonyos fenntartásokkal feltételezzük, hogy a melléknév jelzői funkcióban elsősorban díszítő eleme a szövegnek. Igaz, a melléknév ízéssé és zamatossá teheti egy-egy író stílusát; ugyanakkor mind az ortodox nyelvészet, mind az újabb, történetesen a generatív grammatika értelmében is főként abban az esetben emelkedik a melléknevek százalékaránya, ha a szöveg hosszúra nyújtott, explicit, terjengős, tehát a szó, illetőleg a mondat szintjén „redundáns”. Persze, ezzel nem azt akarjuk állítani, hogy a melléknevek frekvenciá-

4. Táblázat

A melléknevek és a főnevek, a főnevek és az igék, a melléknevek és az igék aránya

	mn/tn	fn/ige	mn/ige
Krúdy Gyula	0,391	1,960	0,765
Kosztolányi Dezső	0,349	1,458	0,509
Móricz Zsigmond	0,254	0,947	0,240
Nagy Lajos	0,299	1,702	0,509
Párbeszéd:			
Krúdy Gyula	0,320	1,667	0,533
Kosztolányi Dezső	0,435	0,920	0,400
Móricz Zsigmond	0,115	0,929	0,107

jának a növekedése feltétlenül a megszokott és elnyűtt ábrázolásmód, a konvencionális „kód” felerősödéséhez vezet, hiszen a jelző nemegyszer metafora, metonímia, szinesztézia stb. formájában éppen az innováció hordozója és az esztétikum forrása lehet. Köztudomású, hogy a jelzőt ilyen célokra mindenekelőtt az impresszionizmus használta fel. Ebből adódik, hogy a melléknevek és a főnevek arányát illető indexszámok elsősorban Krúdynál és Kosztolányinál nagyok. Az sem meglepő, hogy Krúdy indexszáma (0,391) meghaladja a Kosztolányiét (0,349), hiszen Kosztolányi stílusa nem kötődik teljesen és kizárólagosan az impresszionista stílusirányzathoz. Idővel őt érték más hatások — többek között a freudizmus is mély nyomokat hagyott művészetében —, amelyek az expresszív kifejezésmód irányában fejlesztették stílusát.

Az alsó határt itt is Móricz Zsigmond számadata jelenti, ami annak a következménye, hogy a *Barbárok* c. novellában a rövid, egyszerű közlésforma van túlsúlyban; a tények felsorolásakor viszont a melléknevek ritkán, elvértve jutnak szerephez. Az adiectivumok elhagyása végső fokon szintén összefüggésbe hozható a szöveg rövidmondatos és ritmusos jellegével. Ha ebből indulunk ki, szinte természetesnek vesszük, hogy Móricz Zsigmond számadatához a Nagy Lajosé áll a legközelebb.

5.1.1. A párbeszédekben Krúdy Gyulánál és Móricz Zsigmondnál csökken a melléknevek frekvenciája, ellenben Kosztolányi Dezsőnél éppen ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk. Az előbbi két írónál a változást a kurta, egyszerűbb közlésforma okozza, vagyis az, hogy dialógusaikban az implicit kifejezésmód erősödik fel. Kosztolányi Dezső párbeszédeiben viszont jócskán emelkedik a melléknevek százalékaránya, ami megint csak a Cassius-monológgal magyarázható, arra vezethető vissza.

5.2. A főnevek és az igék aránya érdekes olyan szempontból, hogy ezekre az eredményekre lehet leginkább támaszkodni a szöveg nominális vagy verbális jellegének a megítélésakor. A táblázat szerint Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső és Nagy Lajos stílusára a nominalitás jellemző; velük szemben Móricz Zsigmondnál az igék szokatlanul nagy frekvenciája tapasztalható. Kissé meglepő a Nagy Lajosra vonatkozó eredmény, hiszen az ő indexszáma ebben az esetben meghaladja a Kosztolányiét és eléggé megközelíti a Krúdyét. Ennek okát azonban nem is olyan nehéz megfejtetni. A *Január* c. novellában a nominális szerkezetek túltengését és az igék hiányát kiváltképpen két tényező deter-

minálja: a) a novella magán viseli az expresszionizmus tipikus stiláris sajátosságait: gyakori benne például az ellipszis, az ige nélküli mondat; b) Nagy Lajos novellája pamfletszerű, kissé publicisztikai élű írás; a publicisztikai stílus viszont informatív, tényközlő funkciójánál fogva kedveli a névszói állítmányt. E stílussajátosságoknak a bemutatására két részletet választottunk ki a novellából.

Január átlagos csapadékmennyisége 38 mm. Az erősen havas januárok rendszeren igen hidegek is. A napsütéses órák száma már valamivel több, mint decemberben.

A légnymás ebben a hónapban éri el a legmagasabb mértékét. Eddigi maximuma 79,3 mm. Fejünkön és mellünkön az óriási légoszlop súlya, tetézve a kenyér árával, a házbérrel, a holnap kilátástalanságával s a tudattal, hogy ez így megy már hússzezer év óta...

Január 14. Az értékpapír-forgalmiadó 1929 december haváról lefizetendő. Jaj, nehogy elfelejtjük!

Január 15. A fényűzési adó befizetése 1929 december haváról.

5.2.1. Érdekes tanulságokkal szolgálnak a főnevek és az igék arányát illetően a párbeszédre vonatkozó számadatok. Krúdy Gyulánál a várakozásnak megfelelően ez az indexszám nagy, de Kosztolányi Dezsőnél lényegesen csökken az értéke, olyannyira, hogy e tekintetben még Móricz Zsigmond is „túltesz”. Ez azzal magyarázható, hogy Kosztolányinál a párbeszédbe illesztett monológ jobbára a történés, illetve a megtörtént dolgok, események elmondására szorítkozik. Valaminek az elmondása viszont a szövegben elsősorban az igék számát duzzasztja fel és szaporítja el.

5.3. Hátra van még a melléknévek és az igék arányából származó eredmények tárgyalása és magyarázása. Ez az, amit a szakirodalom Busemann-féle koefficiensként¹² tart számon; s a legújabb kiadványokban ezzel a koefficienssel gyakorta találkozhatunk. A Busemann-féle koefficiens aránylag pontosan és híven tükrözi a szövegek dinamikus vagy statikus jellegét, aszerint, hogy a koefficiens számértéke emelkedik-e vagy csökken. Krúdy Gyula stílusa valóban a legvontatottabb, ennél fogva legstatikusabb; s ezt a rá vonatkozó számadat is ékesen bizonyítja. A számadatok szerint Kosztolányi Dezső és Nagy Lajos (nyelvi) stílusa dinamizmusa tekintetében rokon, de ehhez hozzá kell fűznünk, hogy e stílussajátosság mind a két író művében másképp jelentkezik. Talán nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy Móricz Zsigmond (nyelvi) stílusa a legdinamikusabb, leggördülékenyebb; novellájának ez a sajátossága egyébként a kompozícióra is kiterjed olykor. Erről tanúskodik a rövid, sokszor egy mondatból álló szakaszok váltakozása is, ami különösen szembetűnő az utolsó *pointe* előtti részben, vagyis ott, ahol a juhász beismeri tettét — a gyilkosságot.

5.3.1. A párbeszédekkel kapcsolatosan a következő konklúziót vonhatjuk le: a dialógusokra vonatkozó indexszámok törvényszerűen kisebbek, mégpedig azért, mert a párbeszéd jobban megközelíti a társalgási stílus „szellemét”, jellegzetességeit. A társalgási stílusra meg általában az jellemző, hogy benne az igék százalékaránya felszökken, míg a melléknéveké, illetve jelzőké esik. A további tanulság az, hogy a Krúdy—Kosztolányi—Móricz sorrend itt sem változik meg.

6.0. Statisztikai elemzésünk eredményeit röviden így foglalhatjuk össze:

¹² Vö. HARDI FISCHER: Entwicklung und Beurteilung des Stils. In: Mathematik und Dichtung... 171—172, 178—179.; FRIEDERIKE ANTOSCH: The Diagnosis of Literary with the Verb-Adjective Ratio. In: Statistics and Style. Szerk. LUBOMIR DOLEŽEL és RICHARD W. BAILEY. New York, 1969. 57—65.

A XX. századi magyar irodalom nyelvének „lirizálódása” a négy novella vizsgálata kapcsán is nyilvánvaló. A (nyelvi) stílus líraiságát elsősorban a ritmus megléte vagy hiánya, a mondatok hossza és variabilitási foka, valamint a stilisztikailag legpregnansabb szófajok vizsgálata alapján igyekeztünk felfedni. Kutatásaink eredményei ilyen következtetések levonását teszik lehetővé:

a) A ritmus megköveteli az ismétlődést, a redundanciát és a rövid szavak, illetve szóalakok fokozottabb alkalmazását. Ezen a téren a legkedvezőbbek a Móricz Zsigmondra és részben a Nagy Lajosra vonatkozó eredmények.

b) A ritmus valószínűsége a szövegben annál nagyobb, minél jobban emelkedik az 1, 2 és 3 szótagú szavak, illetve szóalakok előfordulása, e szótípusok százalékaránya. Ilyen alapon is főképpen Móricz Zsigmond és Nagy Lajos eredményei sejtetik a ritmust.

c) A mondatok hosszának a vizsgálata arról győz meg, hogy Móricz Zsigmond, Nagy Lajos és Kosztolányi Dezső átlagban rövidebb mondatokból, ellenben Krúdy Gyula jóval hosszabb mondatokból építik fel a szöveget. A rövidmondatos szöveg általában ritmikusabb, ritmikailag relevánsabb.

d) A hosszabb mondatokban különösen a nominális elemek szaporodnak el; viszont ha az ige van túlsúlyban, akkor a szöveg dinamikusabb, s ennél fogva ritmikusabb is. A melléknév nagyobb frekvenciája az impresszionista ábrázolásmód jellemző sajátossága (Krúdy, Kosztolányi); a főnevek gyakorisága az igék rovására a nominalitást szignalizálja (Krúdy, Nagy Lajos); a Busemann-féle koefficiens a szöveg kisebb vagy nagyobb dinamizmusát tükrözi (Krúdy ellenpólusa ilyen alapon Móricz Zsigmond).

A statisztikai eredményekből persze axiológiai következtetéseket nehéz levonni, de ahhoz aligha férhet kétség, hogy a számadatok segítségével fel lehet tární a novellák stíláriis sajátosságait, jellegzetességeit. Az egzakt vizsgálatoknak tehát fontos szerepük van a stíluskutatásban.